

איסור קצירה ובצירה בשביעית

עיין תורת כהנים (פרשת בהר) על הפסוק "את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצור" שדרשו ח"ל, לא תבצור כדרך הבוצרים מיכן אמרו תאנים של שביעית אין קוצים אותה במוקצה אבל קוצה אותה בחורבה. אין דורכים ענבים בגת אבל דורכים בעריבה וכו', עכ"ל. ומבואר מדברי התו"כ דאף שמלאכת קצירה ומלאכת בצירה אסורות מדאורייתא, מ"מ הן אסורות רק בדרך הרגיל, משא"כ אם קוצר ובוצר בשינוי דמותו. ויש לעיין בטעם היתר זה, אם הוא שייך נמי לשאר איסורי מלאכה בשביעית, דכל מלאכה הנעשית בשינוי לאו שמה מלאכה ומותרת, או דהיתר מיוחד הוא השייך אך ורק לגבי מלאכת קצירה ובצירה.

הנה בתוספתא דשביעית (פ"א ה"ו) נחלקו ב"ש וב"ה בדין השקאת נטיעות שב"ש אומרים משקה על הנוף ויורד על העיקר, [פירוש, דהיינו שינוי] וב"ה אומרים על הנוף ועל העיקר.

ועיין בר"ש סירליאו (פ"ב ה"ג) שפירש דתוספתא זו איירי בשביעית עצמה¹, ואפילו ב"ה מתירים השקאה דוקא בשינוי ולא נחלקו אלא באיזה שינוי מתירין. ב"ש סברי שצריך לשנות במקום שימת המים, דהיינו שישקה רק על הנוף ומשם המים יורדים על העיקר, וב"ה סברי דמותר אפילו להשקות על העיקר אלא דצריך להשקות דרך סל דהיינו שינוי בעלמא, וכדאיתא בירושלמי שם (פ"ב ה"ג) דבית ר' ינאי משקה בסלא. וא"כ מצינו כאן מלאכה אסורה שמותרת ע"י שינוי כמו קצירה ובצירה. אמנם אפשר שהיתר זה נאמר רק לגבי השקאה שאינה אסורה אלא מדרבנן (עיין גמ' מו"ק ב: ג.), אבל

במלאכות דאורייתא עדיין לא מצינו היצר ע"י שינוי חוץ מקצירה ובצירה. ועוד אפשר דדוקא גבי נטיעות הקילו רבנן שמא ימותו והוי הפסד וכמש"כ הר"ש בפ"ב מ"ד, אבל בשאר גווני מנלן להקל ע"י שינוי.

ולכאורה יש להביא ראיה מסוגיא דמו"ק (ד:) דפליגי שם ר' אלעזר בן עזריה וחכמים אם מותר לעשות אמת המים בשביעית, שראב"ע אוסר וחכמים מתירים. ואיכא מ"ד בגמ' דטעמא דראב"ע משום שמכשיר אגפיה לזריעה, ופירש"י שכשחופר האמה ומניח העפר שבאמה על שפת האמה מתקן אגפיה לזריעה שהרי הוא מרכז הקרקע. ועיי"ש בתוס' (ד"ה מפני) בפירושם השני שפירשו דראב"ע חשיב ליה עבודת קרקע ממש ואע"ג דאינו מתכוין לכך. ורבנן המתירים סברי דכיון דע"י שינוי עביד ליה לאו מלאכה היא ומותר דלא שמיה חרישה. עכת"ד.

עפ"י דברי תוס' הללו כתב המקדש דוד (סי' נ"ט סק"ו ד"ה אמרינן במו"ק) דכל ע"י שינוי לא חשיב מלאכה. והוסיף להוכיח כן ממאי דתנן (פ"ד מ"ה) אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית מפני שהיא עבודה ר' יהודה אומר כדרכה אסור אלא או מגביה עשרה טפחים או גומם מעל הארץ.

ועיין ברמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"א הכ"א-הכ"ב) שפסק כר"י ח"ל, אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית כדרך שקוצצין בשאר השנים מפני שקציצתה עבודת אילן שבקציצה זו תגדל ותוסיף ואם צריך לעציה קוצץ אותה שלא כדרך עבודתה. כיצד קוצצה מעם הארץ או למעלה מעשרה טפחים וכו', עכ"ל. ומבואר בדבריו דטעם ההיתר הוא משום שקוצצה שלא כדרך עבודתה ולכן מותר כיון שעושה בשינוי, ואפילו אם הוא מועיל לאילן. וכתב המקדש דוד דמקורם של הרמב"ם והתוס' הוא ממה שהתירו קצירה ובצירה בשינוי.

אלא דעדיין צ"ע, שהרי מפורש בגמ' ב"ב (פ:) דטעמו של ר' יהודה משום דקציצה מעם הארץ ודאי קשה לאילן ולכן לא חשיבא עבודה, ואין ההיתר משום שינוי לבד. ואפשר שגם הרמב"ם נתכוין לכך שהרי כתב ח"ל,

אין קוצצין וכו' כדרך שקוצצין בשאר השנים מפני שקציצתה עבודת אילן שבקציצה זו תגדל ותוסיף, עכ"ל. ומשמע דהאיסור לקצוץ כדרך הוא רק משום שמגדלו עי"ז וממילא קציצתה חשובה עבודה, אבל אם קוצץ שלא כדרך מותר מפני שאינו משביחו בכך. ולעולם אין טעם ההיתר משום שינוי אלא משום שאינו משביחו ואם אינו משביחו אין זה עבודה.

ואולי יש לדחות גם את הוכחת המקדש דוד מתוס' מו"ק, דאפשר דתוס' ס"ל דחרישה אינה אלא איסור דרבנן² ולכן מהני בה שינוי וכמו בהשקאה וכנ"ל. אמנם מדברי המהר"י בן מלכי צדק משמע כמש"כ המקדש דוד, שהרי כתב בפירוש שיטת ר' יהודה (פ"ד מ"ה) ד"ל, פ' ר' יהודה כטעמיה דבעי שינוי דתנן [פ"ב מ"ה] ר' יהודה אומר מקום שנהגו לסוך אין סכין וכו', אף כאן בעי שינוי שמגביה י' טפחים וקוצץ, עכ"ל. ומשמע מדבריו דשינוי לבד מתיר איסור הקציצה בשביעית וכמו קצירה ובצירה שמותרת ע"י שינוי בלבד.³

מ"מ עדיין יש סברא לחלק ולומר דשינוי מהני דוקא בקצירה ובצירה, ודשאני מלאכות אלו משאר מלאכות דאורייתא בשביעית. בספהמ"צ להרמב"ם (מצוות ל"ת מצוה ר"כ-רכ"א) כתב באיסור זריעה בשביעית ד"ל, שהזהירו מעבודת הארץ בשנת שביעית וכו', ע"כ, וכן באיסור זמירה כתב ד"ל, שהזהירו מעבודת אילן בשנה שביעית וכו', ע"כ, וכן כתב לגבי איסור

2 עיין מו"ק (ג.) מח' ר' אלעזר ור' יוחנן אי לוקין על חרישה בשביעית או לא. ועיין רמב"ן מכות (כא:) דמ"ד דאינו לוקה ס"ל דחרישה אינה אלא מדרבנן. והמאירי במו"ק (שם) חולק וס"ל דאפילו למ"ד אינו לוקה מ"מ איסור עשה מדאורייתא מיהא הוי.

3 וע"ע במקדש דוד (שם) שכתב דדוקא במלאכות השייכות לקצירה ובצירה בעינן שינוי כגון העמדת כרי ודישה וכדאיתא ברמב"ם (פ"ד ה"א), אבל שאר מלאכות כגון טחינה ואפיה ובישול לא בעו שינוי. וכתב שמדברי המשנה ראשונה (פ"ה מ"ט) משמע דחולק וס"ל דאפי' בטחינה בעינן שינוי, עיי"ש. ויש להוסיף דגם מהירושלמי (פ"ו ה"ב) לכאורה מוכח דבעינן שינוי בטחינה ודלא כהמקדש דוד.

זריעה ביוכל (מצוות ל"ת רכ"ד) כתב ח"ל, שהזהירנו מעבוד הארץ בשנת היוכל וכו'. הרי שבכל אלו הזכיר הרמב"ם שיש איסור עבודת הארץ או עבודת האילן, משא"כ לגבי איסור קצירה (מצוה רכ"ב) ובצירה (מצוה רכ"ג), שלא כתב שהן עבודת הארץ ועבודת האילן. עיי"ש שכתב ח"ל, שהזהירנו מלקצור מה שהצמיחה הארץ מעצמה בשנה שביעית כמו שנקצור בכל שנה וכו' ומה שתצמיח הארץ ממה שזרע בה בשנה הששית וכו' מותר לאכלו מן התורה בשנה שביעית אבל אינו מותר לנו לקצרו אלא בשינוי מענינו. . . . וכו' ואולם רוצה בו לא תקצור אותו כמו שתקצור אותו בכל שנה אלא כמו שיקצור דבר שהוא הפקר בלי הכנה ובלי תיקון כמו שנבאר. עכ"ל. וכן לגבי בצירה כתב ח"ל, שהזהירנו מאסוף מה שיצמיחו האילנות מן הפירות וכו' כמו שנאסוף פירותיהם בכל השנה אבל נעשה אותו בשינוי להורות שהוא הפקר וכו', עכ"ל. ומדוייק בלשונו שעיקר יסוד האיסור לזרוע ולזמור הוא איסור עבודה בארץ ועבודה באילן, משא"כ בקצירה ובצירה דעיקר יסוד האיסור הוא איסור הוראת בעלות ע"י קצירה ובצירה כדרך הרגיל ע"י בעל השדה בכל שנה, ולכן צריך בדוקא לשנות כדי להורות שאינו נוהג כבעלים אלא כמו כל אדם הקוצר ובוצר מן ההפקר. וענין זה מפורש נמי במש"כ הרמב"ם בספהמ"צ (מ"ע מצוה קל"ד) על הפסוק "והשביעית תשמטנה ונטשתה וגו' כן תעשה לכרמך לזיתך." ח"ל, שציונו להפקיר כל מה שתצמיח הארץ בשנת השמיטה וכו' ולשון מכילתא והלא הכרם והזית בכלל היה ולמה יצא להקיש אליו מה כרם מיוחד שהוא בעשה ועוברים עליו בלא תעשה כך כל שהוא בעשה עוברים עליו בלא תעשה וכו', עכ"ל. והיינו דהסביר הרמב"ם בדברי המכילתא, דאע"ג דכרם נכלל בציווי דתשמטנה ונטשתה להפקיר כל פירות שביעית, מ"מ פרט הכתוב כן תעשה לכרמך משום שהתורה הזהירה במיוחד מלאסוף תבואת הכרם (כדכתיב ואת ענבי נזירך לא תבצור), ולכן בא הכתוב כאן ללמדנו שכמו שהכרם שהפקרו מצות עשה מניעתו מצות לא תעשה, הוה"נ בכל מה שיצמח בשנה השביעית שהתבאר שהפקירו בעשה, הנה מניעתו בלא תעשה. עכת"ד. ומוכח מהרמב"ם שהלאו של בצירה הוא בעצם לאו על מניעת הפקרת פירות שביעית, והו' כמש"כ שעיקר יסוד איסור הקצירה ובצירה הוא בזה שאינו מפקיר את פירותיו אלא נוהג עמהם כמנהג

בעלות.⁴

ולפי"ז אתי שפיר דהיתר ע"י שינוי יתכן רק בקצירה ובצירה, שהרי כל האיסור הוא רק הוראת בעלות ע"י הנהגותיו עם הפירות, ומכיון ששינה באופן קצירתו ובצירתו תו לא חשיב כעושה מעשה בעלות ומותר. משא"כ בשאר המלאכות דאורייתא שעיקרם איסור עבודת הארץ ועבודת האילן, כל זמן שמשביח הקרקע והאילן במעשיו הלא עבודה היא זו ואסורה, ולא איכפת לן אם עושה כן בשינוי או לא.

וע"ע בתורת כהנים הנ"ל שדרשו ח"ל, ואת ענבי נזירך לא תבצור מן השמור בארץ אין אתה בוצר אבל אתה בוצר מן המופקר, עכ"ל. ועיי"ש בפירוש המיוחס לר"ש שבתחילה כתב דהא דמותר לבצור מן המופקר הוא דוקא בשינוי, וכדרשת התורת כהנים שהבאנו לעיל, אבל בלי שינוי אסור לבצור כלל ואפילו בשדה מופקרת. אמנם לבסוף כתב דמשמע שההיתר לבצור דוקא שלא כדרך היינו בפירות משומרים, ואילו בפירות מופקרים מותר לבצור אפילו בלי שום שינוי. וסברתו השנית מובנת היטב לפי הנ"ל, דמכיון דכל עיקר איסור קצירה ובצירה הוא שלא ינהוג מנהג בעלות בפירותיו ויקיים המצות עשה להפקיר פירות שביעית, א"כ בפירות שמופקרים כבר אינו נראה כבעלים בזה שבוצר כדרך, ואינו מבטל בזה מצות הפקרת פירות שביעית שהרי מופקרים ועומדים הם.⁵

אמנם הראב"ד בפירושו לתו"כ שם חולק על המיוחס לר"ש וס"ל דאסור לבצור מן המשומר בכל ענין ואפילו בשינוי, ודוקא מן המופקר הוא דמותר לבצור ובלבד שיבצור שלא כדרך הבוצרים. ולכאורה מסכים הראב"ד

4 שוב מצאתי שכבר דייק כן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בספרו מעדני ארץ (סי' ד' סק"ז).

5 וא"א לומר דס"ל דקצירה ובצירה אסורות מדין עבודת הארץ ועבודת האילן כמו זריעה חמירה דא"כ אמאי מותרות בהפקר.

ליסוד הנ"ל דקצירה ובצירה אסורות מצד הוראת הבעלות ומניעת ההפקר, אלא דס"ל דאף אם כבר הופקרו הפירות מ"מ בעינן ג"כ שינוי בבצירתן. ולא סגי לן במה שמופקרים כבר, דמ"מ בצירה כדרכה אסורה כיון שהיא מעשה בעלים, וצריכים לנהוג ההפקר מתחילה ועד סוף ואף בפירות הפקר, ולכן שפיר צריך לבצור בדוקא שלא כדרך.

והנה התוס' במנחות (פד. ד"ה שומרי) נתנו ב' טעמים להיתר קצירה בשביעית לצורך העומר, חדא משום דדוקא קצירך אסור ולא של הקדש, אי נמי משום דכתיב לדורותיכם שמצות קצירת העומר דוחה איסור קצירה בשביעית. ואולי נחלקו ב' התירוצים בנידון דידן, דלפי תירוצא קמא ליכא שום איסור קצירה בשל הקדש, דאיסור הקצירה הוא רק איסור הוראת בעלות, ואין הוראת בעלות כשידוע לכל שקוצרים דבר ששייך להקדש ואינו שלו. ותירוצא בתרא ס"ל דקצירה אסורה מדין עבודת הארץ וא"כ לא שנא שלו ולא שנא של הקדש אסור, ואין קצירת העומר דוחה שביעית אלא מכח גזה"כ בלבד.

ועיין גמ' מו"ק (ג.) דאיתא התם זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, ור"ל דזמירה תולדה דזריעה ובצירה תולדה דקצירה. ומדכיילינהו בחדא מחתא משמע קצת דכולהו אסורים כעבודת הארץ והאילנות⁶ אלא דב' מהם וב' מהם תולדות. וכעין זה עיין קובץ אורייתא (כרך ט') במאמרו של הג"ר שמחה זיסל ברוידא זצ"ל שכתב שזהו דעת התוס' ב"מ (נת. ד"ה לשמור), שהרי התוס' שמה כתבו דא"א לפרש בתו"כ שמותר לבצור במופקר, וע"כ צריכים לפרש שהדרשה איירי לענין אכילה, דאסור לאכול מן השמור ומותר לאכול מן המופקר. אבל פשוט להו דאסור לבצור בין במשומר ובין במופקר וכמו שאסור לקצור בשניהם. ומשמע דסברי דקצירה ובצירה מלאכות גמורות הן כזריעה חמירה שנאסרו מדין עבודת קרקע ועבודת אילנות, וא"כ

6 עיין בזה בחוברת כרם ציון (ח"ג שנת תרצ"ז) במאמרו של הרב אברהם דוד ראזינטאל. ועיין גם בספר דרך אמונה להגר"ח קניבסקי (כביאור הלכה פרק א' הלכה ב').

אין סברא להתיר במופקר יותר מבמשומר.

והנה הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל (פ"ד ה"א) כתב ח"ל, חה שנאמר את ספיה קצירך לא תקצור שלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה ואם קצר כדרך הקוצרים לוקה כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר או שקצר לעבודת הארץ כמו שביארנו אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל, עכ"ל. ומדכתב או שקצר לעבודת הארץ, דייק הגרא"ז מלצר זצ"ל (בתשובתו הנדפסת בסוף ספר מעדני ארץ) דס"ל להרמב"ם דיש שני איסורים בקצירה - איסור הוראת בעלות וגם איסור עבודת הארץ. וכעין זה כתב גם הרב שרגא פייבל פראנק בחוברת כרם ציון (ח"ג שנת תרצ"ז), וכ"כ בתורת זרעים (פ"ח מ"ו).

אבל הגרש"ז אויערבאך זצ"ל במעדני ארץ (סי' ב'-ג') האריך להוכיח דלעולם אין שום איסור מדון עבודת הארץ בקצירה ובצירה לדעת הרמב"ם, וכל איסורה הוא רק מדין הוראת בעלות, עיי"ש. ונראה להוסיף דברמב"ם מהדורת פרנקל איתא ח"ל, ואם קצר כדרך הקוצרין לוקה כיצד כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר או שקצר לעבודת הארץ כמו שבארנו וכו', ע"כ. הנה כתב הרמב"ם כיצד כגון וכו' או שקצר לעבודת הארץ וכו', ומשמע דמה שכתב או שקצר לעבודת הארץ זהו רק דוגמא נוספת איך שייך לקצור כדרך הקוצרין. ונמצא דאין כאן ב' איסורים של קצירה כדרך וקצירה לעבודת הארץ אלא איסור אחד של קצירה כדרך. ובכלל איסור זה איכא תרי אופנים, דהיינו אם קצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר הר"ז קצירה כדרך. ועוד, דאף אם לא עשה כל הני אלא דקצר בשביל עבודת הארץ דהיינו להשביחה באיזה אופן, גם זה חשוב כדרך הקוצרין ולוקה. ולעולם שניהם אסורים רק מדין איסור הוראת בעלות, וכמש"כ הגרש"ז זצ"ל.